

“Hadislerde Allah Tasavvuru” Adlı Kitabın Tanıtımı¹

Introduction of the “Hadislerde Allah Tasavvuru”

Ar. Gör. Nurdan GENÇ

Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis
Anabilim Dalı

*Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of
Hadith*

Cankiri, Turkey

nurdangenc@karatekin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1826-8975

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Kritiği / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Genç, Nurdan. “Hadislerde Allah Tasavvuru” Adlı Kitabın Tanıtımı”. *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (Haziran 2022), 304-313.

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nurdan Genç).

Yayıncı / Published by: Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi/ Cankiri
Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

¹ Asar, Muhammet Ali. *Hadislerde Allah Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Öz

Hadis literatürünün oluşmasında hadisleri bir araya toplama ve tasnif etme gayesi olduğu gibi müellifin yaşadığı dönemin fikhî ve kelimî konularına cevap verme isteği de etkili olmuştur. Özellikle ehl-i hadis kelamın tartışma konularına eser temelli cevap üretebilmek için eserlerinde bu konulara yer vermişlerdir. Allah Teâla'nın vahdeti, sıfatları gibi kelamın temel konularına dair hadisler, rivayet kitaplarında yer almıştır. Söz konusu hadislerin hadis ilmi açısından değeri, nasıl anlaşıldığı ve kullanıldığı sorularının cevaplanması için Muhammet Ali Asar'ın Hadislerde Allah Tasavvuru isimli kitabı, ilahiyat öğrencileri ve hadis meraklıları için önemli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelime: Hadis, Allah, Rivayet, Ehl-i hadis, Rey.

Abstract

In the formation of the hadith literature, the aim of collecting and classifying the hadiths, as well as the desire of the author to respond to the fiqh and theological issues of the period in which he lived, was also effective. In particular, they included these issues in their works in order to produce work-based answers to the discussion issues of the Ahl-i hadith kalam. The hadiths about the basic subjects of kalam, such as the unity of Allah and His attributes, are included in the narration books. In order to answer the questions of the value of the hadiths in question in terms of the science of hadith, how they are understood and used, Muhammet Ali Asar's book, The Imagination of Allah in Hadiths, contains important information for theology students and hadith enthusiasts.

Keywords: Hadith, Allah, Narration, Ahl-i hadith, Ray.

Her eser çağının ürünüdür. Hadis edebiyatı genel itibariyle her ne kadar tasnif türü çalışmalardan müteşekkil olsa da bunların telif edilmesinde yalnızca hadisleri bir araya toplama ve bunları konularına göre kategorize etme gayesi etkili değildir. Hadis alanında yazılan kitaplar, büyük oranda muhaddislerin kendi dönemlerinin tartışma konularına dair hadis rivayetleri ile fikirlerini beyan etme arzusu ve her ilmî konuyu hadis rivayetleri üzerinden temellendirme gayesi ile kaleme alınmış eserlerdir. Bu sebeple dönemin fikhî, itikadî tartışmalarının yansımalarını, temel hadis kaynaklarında yer verilen başlıklarda ve müellifin rivayet seçimlerinde görmek mümkündür. Allah'ın sıfatları konusu sahabeden itibaren tarih boyunca alimlerin gündemini meşgul eden meselelerden biri olarak hadis edebiyatının da konuları arasına girmiştir. Muhammet Ali Asar'ın 2012 yılında doktora tezi olarak hazırladığı çalışma, kelim ilminin temel meselelerinden olan Allah tasavvuru ve Allah'ın sıfatları konularının rivayetlerdeki temelleri, konunun hadis eserlerine yansımaları, söz konusu rivayetlerin muhaddislerce nasıl anlaşıldığı ve muhaddislerin özellikle müteşabih sıfatlar konusundaki algıları gibi konuları ele almaktadır. Söz konusu çalışma 2020 yılında *Hadislerde Allah Tasavvuru* başlığı ile kitap olarak basılmıştır.

Hadis edebiyatı içerisinde yapılacak bir tarama ile Allah tasavvuruna, Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlarına dair tek bir eserde çalışılması mümkün olmayacak sayıda rivayete ulaşılabilir. Bu sebeple Asar, çalışmanın boyutunu *Kütüb-i Tis'a* ve meşhur hadis eserlerinde yer alan müsned-merfu rivayetler ile sınırlandırmıştır. Bu çerçevede tespit edilen rivayetlerin nasıl anlaşıldığı sorusu ise ehl-i sünnet hadisçiler merkeze alınarak kelim ve hadis alimlerinin görüşleri doğrultusunda cevaplanmaya çalışılmıştır. Eserde, muhaddislerin Allah tasavvuru ve bunun hadis eserlerine yansımalarının izini sürmek amacı taşındığından sahabeden itibaren Allah'ın sıfatları konusunun (müteşabih-haberî sıfatlar) nasıl anlaşıldığı kronolojik olarak ele alınmış; çalışmanın hacmini aşacağı için rivayetlerin tahricine ve sened tenkidine yer verilmemesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte çalışmada bazı

rivayetlerin tahriç ve tahliline yer veriliyor olması (s. 113) rivayet-dirayet bütünlüğündeki insicama olumsuz etkide bulunmuştur, denilebilir.

Eser, giriş ve üç bölümden oluşmakta sonuç ile nihayete ermektedir. Giriş bölümünde çalışmanın amacına, konusuna ve kaynaklarına yer verildikten sonra “Allah”, “İsim”, “Sıfat” ve “Zat” kavramları kelimî yönleriyle ele alınarak, rivayetlerde Allah tasavvuru hakkındaki mülahazalar öncesinde okuyucunun zihni alt yapısının hazırlandığı ve zihnine ön bilgi inşasının yapıldığı görülmektedir. Konunun kelimî ilmindeki yeri, farklı kelimî ekollerin veya alimlerin savunduğu görüşler çerçevesinde ele alınması, konuyla ilgili rivayetlerin muhaddislerce nasıl anlaşıldığının bilinmesi açısından önemlidir. Zira *Kütüb-i Tis’a* dediğimiz eserlerin kaleme alınması hicri II. ve III. yüzyıllara denk gelmektedir ki, bu dönemde henüz İslamî disiplinlerin sınırlarının net bir şekilde birbirinden ayrıldığı söylenemez. Bununla birlikte söz konusu hadis kaynakları yalnızca rivayetleri bir araya toplamak veya konularına göre bunları sınıflandırmak gibi kısıtlı gayelerle telif edilmiş değildir. Bu eserlerde müellifin cümlelerinden ziyade rivayetlere yer verilmiş olması, ehl-i hadisin ilim anlayışının ve kendini ifade etme yönteminin bir tezahürüdür. Ehl-i hadis hadissiz ilim olmayacağı anlayışı bağlamında dönemin itikadî, kelimî, fikhî meselelerine dair görüşlerini *bâb* başlıkları ve bu başlıklar altında yer verdikleri rivayetler ile serdetmişlerdir. Bu bağlamda, konunun yalnızca tek bir yönden bilinmesi yeterli olmaz, kelimî veçhesi ve birlikte diğer veçheleri ile ele alınmadıkça hadis eserlerinde, muhaddislerin konuyu nasıl anladıkları hakkında fikir yürütmek doğru olmayacaktır. Yazar da bu sebeple olacak ki, konuyu kelimî yönleri ile ele alırken hadis eserlerindeki yansımalarına da değinmeyi ihmal etmemiştir.

Giriş bölümünde çalışmanın amacı, konusu ve kaynaklarına yer verildikten sonra Allah, İsim, Sıfat ve Zat kavramları kelimî yönleriyle ele alınarak, rivayetlerde Allah tasavvuru hakkındaki mülahazalar öncesinde okuyucunun zihni alt yapısı hazırlanmıştır.

Birinci bölüm olan “İslam Öncesi Dönemde Allah Tasavvuru” başlığı altında ehl-i kitabın Allah tasavvuru ile cahiliye döneminde hâkim olan tanrı tasavvuru ele alınarak, İslam öncesi ve sonrası Allah tasavvurunun karşılaştırılmasına imkân verilmiş ve konunun hadis rivayetlerindeki izi sürülmüştür. Çalışmanın sınırları ve hacmi gereği belirli bir çerçevede ele alınmış olmakla birlikte hadis rivayetlerinde İslam öncesi öğelerin incelenmesi açısından dikkat çekici olan bu yaklaşım, kaynakların genişletilmesi ile daha da derinleştirmeye müsait bir mahiyet arz etmektedir.

Eserin ikinci bölümünde yani “Hadis Rivayetlerinde Allah Tasavvuru” ana başlığında ise konu varlık, birlik, isim ve sıfat kavramları üzerinden ele alınmıştır. Kavramların ele alındığı her başlıkta metot olarak her bir kavram kelâmî yönleriyle ve ayetlerdeki yeri bağlamında açıklanmış; böylece kavramın hadis rivayetleri içerisindeki yerinin ve alimlerin bu rivayetleri nasıl okuduklarının tahlil edilmesini sağlayacak bir zemin oluşturulmuştur. Varlık konusu, bu bölümün ilk başlığı olarak öncelikle ayetlerden hareketle insanın yaratılışı, hayvan ve bitkilerin yaratılışı, tabiat ve tabiattakilerin yaratılışı olmak üzere üç delil üzerinden ele alınmıştır. Ardından konunun rivayetlerdeki yansımalarına bakıldığında, ayetlerdeki yoğunluğun rivayetlerde yer almamış olmasının sebeplerine dikkat çekilerek bunlardan en önemlisinin Hz. Peygamber’in muhatabı olan müşriklerin/Mekkelilerin en temel probleminin tanrı tasavvuru olduğu üzerinde durulmuştur. Buna göre birinci bölümde daha detaylı olarak incelendiği üzere Hz. Peygamber’in ilk muhataplarında -Mekke halkı/Kureyşliler- hâlihazırda Allah’ın varlığı konusunda bir inanç problemi bulunmamaktaydı. Çünkü onlar Allah’ın varlığını kabul ediyorlardı. Nitekim öncesinde ifade edildiği gibi inanç noktasında Hz. Peygamber’in o günkü muhataplarının tanrı tasavvuru, tanrının varlığı üzerine kurulu olmakla beraber tanrıya ulaşmada, onunla iletişime geçmede veya onu tazim etmede vesilelere gerek olduğu algısı ile örülmüştü. Bu sebeple yazar, rivayetlerde Allah’ın varlığından ziyade mevcut inancın tashihinin amaçlandığına dikkat çekmektedir. Varlık konusunun hadis rivayetlerinde sınırlı bir yer tutmasındaki bir

diğer sebep ise Allah’ın varlığı konusunda Kur’ân’ın detaylı ve aklî deliller sunmuş olmasıdır. Yer verilen rivayetlerde de Hz. Peygamber’in dualarında Allah’ın varlığına dair ayetleri zikrettiği, sahabenin kendisine Allah’ın varlığı konusunda sorduğu sorulara cevap verirken konuyla ilgili ifadelerinde söz konusu ayetlere atıfta bulunduğu veya ayette geçen ifadelere yakın ifadeler kullandığı söylenebilir. Yazar, buradan hareketle Hz. Peygamber’in, Allah’ın varlığını ispat etmedeki yöntemini “Kur’ânî, aklî ve vicdanî” bir yöntem olarak tanımlamıştır. (s. 88)

Hz. Peygamber’in hadislerinde Allah tasavvuru, varlıktan ziyade birlik yani tevhit konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır ki, bu konu eserde bir diğer başlık altında incelenmiştir. Nitekim yukarıda da zikredildiği gibi Hz. Peygamber’in muhataplarında var olan Allah tasavvuru ile tebliğ edilen Allah tasavvuru arasındaki en temel fark Allah’ın birliği hakkındadır. Bu sebeple ikinci bölümde “Birlik başlık sadece bu şekilde mi?” başlığı altında Cibril hadisi gibi Hz. Peygamber’in kendisinin tevhit inancını benimsediği, tevhidin yalnızca inanç değil kişinin hayatı, ahlakı ve ibadetlerinde de görünür olması gerektiği, Allah’ın kendisine ortak/ortaklar koşulmasından razı olmadığı, ümmetinin bu hataya düşmesi endişesi ve şirkin kötülüğü ile ilgili pek çok rivayete yer verilmiştir. Bunun yanında söz konusu rivayetlerde dikkat çeken bir diğer husus ise Hz. Peygamber’in farklı vesileler ile inananların tevhit kelimelerini zikretmelerini tavsiye etmesi ve bir peygamber olarak kendisini tazim etmek amacıyla dahi olsa tevhidi zedeleyecek söz ve davranışlarından sakındırmasıdır. Müellif, tevhit konusunun ayet ve hadislerde yoğun bir şekilde yer almasının, Hz. Peygamber’in öncelikle kendi yaşadığı coğrafyada putperestliği ortadan kaldırmak, gelecekte bu tür inançlara karşı sağlam bir tevhit akidesi oluşturmak ve gayr-i Müslimlerin tanrı tasavvurlarını tashih etmek amacına matuf olduğu şeklinde yorumlamıştır. (s. 103)

İkinci bölümde yer alan “İsimler” başlığı altında esma-ı hüsnâ ve Allah’ın isimlerinin tevkîfi olup olmadığı, Allah’ı nasslarda yer almayan isimler ile isimlendirmenin cevazı gibi Allah’ın isimleri hakkındaki tartışmalar, “En güzel isimler Allah’ındır; bu güzel isimlerle O’na dua edin, O’nun isimleri hakkında doğru

inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler!” (el-A’râf 7/180) ayeti merkezinde ve Ehl-i Sünnet, Şia, Mu’tezile, Kerrâmiye gibi kelimelerin görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda delil olarak kullanılan çeşitli ayetlerin zikredilmesinin ardından isim rivayetlerinin kritiğine geçilmiştir.

İsim rivayetleri öncelikle doksan dokuz ismin sayıldığı ve sayılmadığı rivayetler olmak üzere iki grup şeklinde ele alınmış ve her iki grup için de isnad şemalarına yer verilmiştir. “İsimlerin sayılmadığı rivayetler”in, meşhur hadis kitaplarında Ebu Hüreyre (öl. 58/678) tarihi ile yer aldığı ve bu rivayetlerin merfû, muttasıl, meşhur ve sahih olduğu hükmü zikredilmiştir. Bununla birlikte Ebu Hüreyre dışında diğer meşhur sahabiler kanalıyla gelerek daha çok tarih, tasavvuf türü eserlerde yer alan rivayetler hakkında ise umumiyetle mevzu veya zayıf hükmünün verildiği nakledilmiştir.

İkinci grup olarak “İsimlerin Sayıldığı Rivayetler”e gelindiğinde burada söz konusu rivayetlerin en meşhuru ve en sağlamı olması sebebiyle Tirmizî (öl. 279/892) rivayeti esas alınarak İbn Mâce (öl. 273/887), Hakîm en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014), İbn Hibbân (öl. 354/965) ve Beyhakî (öl. 458/1066) rivayetlerinde Allah’ın isimlerinden hangilerinin ve kaç tanesinin zikredildiği çerçevesinde bir karşılaştırmaya gidilmiş ve elde edilen verilerin tablo olarak sunulması ile bu karşılaştırma somutlaştırılmıştır. Ardından rivayetin sened tahlili yapılarak nihayetinde isimlerin sayıldığı kısmın râvi tasarrufu ile metne eklendiğine dolayısıyla rivayetin müdrec bir rivayet olduğuna dikkat çekilmiştir.

İsim rivayetlerinin anlam ve yorumu hakkında temelde iki görüşün bulunduğu hususu eserde “İsim Rivayetlerinin Anlaşılması ve Yorumlanması” başlığı altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki olan ve genel kabulü yansıtan görüş Allah’ın isimlerinin doksan dokuz ile sınırlı olmadığıdır. Eserde bu görüş, Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen isimlerin doksan dokuzdan fazla olması sebebiyle zarureten, diğer rivayetlerde Allah’ın kullarına bildirmeyip kendi ilminde saklı tuttuğunun bildirilmesi sebebiyle

nassen delillendirilmiştir (s. 136). Diğer görüş ise Zahirî mezhebinin öncü isimlerinden olan İbn Hazm’ın (öl. 456/1064) savunduğu Allah’ın isimlerinin doksan dokuz ile sınırlı olduğu görüşüdür ki, bu görüş mezhebin zahiriliğe bağlı kalan ilim anlayışı çerçevesinde tutarlı olduğu söylenebilir.

“İsimlerin sayılmadığı rivayetler” hakkında hadis kaynaklarında yer alması sebebiyle olsa gerek Ebu Hüreyre rivayeti merkeze alınmış; aynı şekilde isimlerin sayıldığı rivayetlerde de Ebu Hüreyre rivayeti tercih edilmiştir. Ancak dikkat çeken husus birinci grup rivayetlerin yer aldığı kaynaklara dair bir değerlendirme yapılmazken ikinci grup rivayetler için, yer aldığı kaynaklara göre metin karşılaştırılması yapılmasıdır. Metinlerin bu şekilde karşılaştırılması metin tenkidi, rivayetin çeşitliliği ve üçüncü, dördüncü ve beşinci asırlarda metnin değişiminin görülmesi açısından oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere eserde çalışmanın sınırları ve hacmi göz önünde bulundurulduğundan dahil edilmemiş olsa da rivayetlerin karşılaştırmasında Musannef türü eserlerin ve sened tahlilinin eklenmesi hasıl olacak faydayı ziyadeleştirebilirdi. Birinci grup rivayetler için sened tahlili yapılmaması eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

İsimler ile ilgili rivayetlerden bir diğeri de ism-i a’zam rivayetleridir. Söz konusu rivayetlerde hangi ismin ism-i a’zam olduğu farklılık arz etmektedir. Genel itibariyle senetleri sağlam olmayan bu rivayetler *Sahihayn*’da yer almamıştır. Müslim’in eserine aldığı, surelerin/ayetlerin efdaliyeti hakkındaki Übey b. Kâ’b rivayeti ise bazı muhaddislerce ism-i a’zam olarak anlaşılmıştır. Oysa bu rivayette ism-i a’zam’dan bahsedilmez. Senetleri itibariyle güvenilir olmayan ve birbirinden farklı metinlere sahip olan bu rivayetlerden hareketle bir veya birkaç ismin ism-i a’zam olarak kabul edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı sonucuna ulaşan müellif konuyla ilgili görüşlerini “...kulun Rabbinin yüceliğini bilip, itiraf ederek zikrettiği her isim, ism-i a’zamdır.” cümlesi ile ifade etmiştir.

Bölümün son başlığı kelimelerin temel meselelerinden olan sıfatlar konusuna ayrılmıştır. Eserde bu konu rivayetlerde yer aldığı şekilde ele alınmakla birlikte

öncelikle bu konudaki ayet ve hadislerin anlaşılmasında benimsenen metotlara yer verilmiştir. Bu bağlamda mananın herhangi bir yorum yapılmaksızın Allah'a bırakılması anlamında, ehl-i hadis ve selevin benimsediği *tevfiz* metodu ve tam tersi manada, metni yorumlayarak maksadı anlamaya çalışan haleften Mutezile ve ehl-i sünnet alimlerin benimsediği *tevil* metodu alt başlıklar halinde detaylı olarak ele alınmıştır.

İslam dünyasında ortaya çıkan fitne ortamı ve bazı mezhep ve ekollerin görüşlerini Kur'an ve sünnetten hareketle inşa etmek yerine nassı kendi görüşlerini temellendirmek için kullanması bu bağlamda tevilin de yetersiz kalması ile hadis uydurma faaliyetleri görülmeye başlanmıştır. Uydurma faaliyetlerinde kasıtlı hadis uyduranların etkisi de göz ardı edilmemelidir. Allah Teala hakkındaki uydurma rivayetlerde de gerek semavi dinlerin etkisi gerek kültürel öğelerin izleri görülebilmektedir. Uydurma rivayetlerde zikredilen temel özelliklerden hareketle çizilen Allah tasavvuru, "insan biçimli, cismen çok büyük, siyasi ve itikadi ihtilaflarda taraftar, kavmiyetçi ve ibadete katılan" başlıkları altında ele alınmıştır.

Çalışmanın sonuçları ise kısaca şu şekilde ifade edilebilir; rivayetlerde Allah'ın varlığından ziyade birliği üzerinde durulmuştur. Bu durum Hz. Peygamber'in muhataplarının inanç durumları ile açıklanabilir. Nitekim onların itikadında Allah'ın varlığı değil birliği yani tevhid konusunda sıkıntılar var idi. Bununla birlikte Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerden hareketle onun Allah'ın varlığını ispat konusunda Kur'anî, vicdanî ve aklî bir yöntem benimsediği söylenebilir. Allah'ın varlığı ve birliği konusundaki rivayetler ayetleri teyit ederken Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Söz konusu rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması noktasında ortaya çıkan farklılıklar da hadis eserlerine yansımıştır.

Örneğine çok da rastlayamadığımız bir şekilde İslami ilimlerin farklı disiplinlerine değinen bir konunun ele alındığı *Hadislerde Allah Tasavvuru* adlı eseri literatüre kıymetli katkılar sunan müfîd bir eserdir.

Kaynakça

Asar, Muhammet Ali. *Hadislerde Allah Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.